

**ALLIUM OSCHANINII, ALLIUM PRAEMIXTUM VVED.,
ALLIUM PSKEMENSE B. FEDTSCH. ALLIUM KOMAROWII
TURLARINING MORFO-BIOLOGIK KO'RSATKICHLARI.**

¹Mamadaliyeva Sobira Bahodir qizi

Kichik ilmiy xodim,

«Tabiiy flora o'simliklar intraduksiyasi»

Fanlar akademiyasi huzuridagi

Toshkent botanika bog'i

E-mail: Sobirabahodirzoda@gmail.com

²Turgunov Mirabdulla Dehkanovich

Labaratoriya mudiri,

«Tabiiy flora o'simliklar intraduksiyasi»

Fanlar akademiyasi huzuridagi

Toshkent botanika bog'i

E-mail: mirabdulla-turgunov@mail.ru.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7407638>

ARTICLE INFO

Received: 20th November 2022

Accepted: 28th November 2022

Online: 30th November 2022

KEY WORDS

Piyoz, Allium oschaninii, Allium praemixtum Vved., Allium pskemense B. Fedtsch. Allium komarowii turlarining morfo-biologik ko'rsatkichlari, korrelyatsiya tahlili.

ABSTRACT

Ushbu maqolamizda, Allium oschaninii, Allium praemixtum Vved., Allium pskemense B. Fedtsch. Allium komarowii turlarining morfo-biologik ko'rsatkichlari, adabiyot manbalari asosida tahlil qilindi. olingan amali va nazariy natijalar bayon qilindi.

Piyoz (*Allium*)- [loladoshlar oilasiga](#) mansub ikki yillik va [ko'p yillik o'tsimon o'simliklar turkumi](#), sabzavot va manzarali ekin. Shimoliy yarim sharda 500 ga yaqin [turi](#) ma'lum. Eng ko'p turlari [O'rta Osiyo, Kavkaz, Sharqiy Sibirda](#), kamroq turi [Yevropada](#) va [Uzoq Sharqda](#) uchraydi. [O'zbekistonda](#) P.ning doyra piyoz (qirqbarg piyoz), piskom P. (tog' piyoz), ko'rimsiz piyoz, g'adir-budur piyoz, havorang P. (gulpiyoz), yovvoyi sarimsoq piyoz., sarimsoq piyoz. (sarimsoq), Shubert piyozi (cho'chqa piyoz), qoratorov piyozi (cho'chqaquloq), novcha piyoz (anzur piyoz), chimyon piyoz., Seversov piyozi kabi 15 yovvoyi turi o'sadi. Asosan, 6 turi — osh piyoz. (vatani O'rta Osiyo va

[Afg'oniston](#)), batun piyoz. (vatani Sharqiy Sibirning janubi), poyez piyozi. (vatani [O'rta dengiz bo'ylari](#)) va boshqa ekib yetishtiriladi. Eng ko'p tarqalgan turi osh P. (*A. Cepa* L.) tuproq unumdorligiga g'oyat talabchan, sovuqqa chidamli va o'ta namsevar sabzavot ekini. O'rta Osiyodan tashqari [AQSH, Bolgariya, Ispaniya, Misr, Fransiya, Italiya](#) va [Yaponiyada](#) ko'p ekiladi. O'zbekistonda 2 yillik, ayrim mamlakatlarda 2 va 4 yillik ekin. piyozboshlari.yapaloq, uzunchoq yoki yumaloq. Tarkibida (navlariga qarab) 2,4—14% qand, 2—13,9 mg % S vitamini, efir moyi, bargida esa 19—57,7 mg % S vitamini, shuningdek, A, V, V2 vitaminlari va 1,3—5,9 mg % A pro-vitamini, limon va

olma kislotalar, fitonsidlar va boshqa bor.[1].

Allium L. turkumi monokotli o'simliklar orasida eng yirik turkumlardan biri bo'lib, o'z ichiga.800 turni oladi. [3]. Bu tur ichida iqtisodiy jihatdan muhim sabzavot ekinlari, shu jumladan sarimsoq, piyoz, batun, shingil, shuningdek, dorivor va manzarali o'simliklar sifatida ishlatiladigan turlar mavjud [4]. Seleksiya yutuqlari davlat reestriga, foydalanish uchun tasdiqlangan, 2018 yil uchun kiritilgan Oltoy piyoz navi (*A. altaicum* Pall.), 1 - Aflatunskiy (*A. aflatunense* B. Fedtsch.), 52 - batun (*A. fistulosum* L.), 9- xushbo'y (*A. ramosum* L.), 2 - qiya (*A. obliquum* L.), 1 - qizarishi (*A. Allium erubescens* K.Koch), 3 - ko'p qavatli (*A. x proliferum* (Moench) Schrad. ex Willd), 27 -pirasa (*Allium. porrum* L.), 2 taroq (*A. scorodoprasum* L.), 8 - shilimshiq (*A. nutans* L.), 19 - chives (*A. schoenoprasum* L.).Navlarning xilma-xilligi orasida ikkitasini ajratib ko'rsatish kerak turlari: Oschanin piyozi (*A. oschaninii* O. Fedtsch.) va piyoz Pskemskiy (*A. pskemense* B. Fedtsch.), ular allaqachon mavjud uzoq vaqtdan beri haqli ravishda tashqaridan ham amaliy sabzavot

yetishtiruvchilar, ham seleksionerlarlarda qiziqish uyg'otdi. [5]. Bu navlarning qadr-qimmatini shundaki, ular qattiq qishlarga yaxshi chidashadi. Erta bahorda piyozning erda yoz va kuzgi yashil barglari vitaminlarning eng arzon manbai hisoblanadi. Biologik xususiyatlarni har tomonlama o'rganish piyozning bu guruh turlarini sezilarli darajada kengayadi va O'zbekiston madaniy florasining biologik xilma-xilligini boyitishda xizmat qiladi [2, 4]. Biroq, Oshanin piyozi va Pskemskiy piyozini hali ham tanlangan shakllari mavjud emas. Keng to'plamlarni yaratish va turlarni batafsil o'rganish kerak ochiq va himoyalangan yer maydonlariga ularni joriy etish maqsadida. mahalliy sharoitga moslashtirilgan yangi navlari hali ham piyoz ekinlari yovvoyi shakllardir. Tadqiqotning maqsadi ularni yetarlicha o'rganish, xususiyatlar to'plamiga ko'ra noyob ko'p yillik piyoz turlari, mahsulot unumdorligi va sifatini aniqlash, qaysi nazariya va amaliyotda yangi bilimlarni olish imkonini berishini aniqlash, navchilik va urug'chilik, va istiqbollarini baholash va ularning navchilikni takomillashtirish yo'nalishini rivojlantirish kerak.

1-rasm. *Allium oschaninii* O. Fedtsch.

Allium praemixtum Vved - ko'p yillik, qizil kitobga kiritilgan noyob endemik piyozli o'simlik [6]. Materiallar 2022 yil iyun oyi boshida Oqtau tog'i Nurota tizmasidagi (O'zbekiston, Navoiy viloyati) tabiiy sharoit o'sishi va Toshkent botanika bog'ida (O'zbekiston, Toshkent sh.) introduksiya qilish maqsadida to'plangan. Aqtau — qoldiq tog', Tamditau tog' tizimining bir qismi (Tamditauning shimoliy qismi) tik yon bag'irlari bo'lgan silur davrining dolomili ohaktosh tizmalaridan iborat hududan olib kelindi. Toshkent botanika bog'i geografik jihatdan Toshkent

shahrining shimoli-sharqiy qismida, dengiz sathidan 473,3 metr balandlikda joylashgan; Chirchiq past adir kamarida dengiz sathidan 450 – 480 m balandlikda. Iqlimi keskin kontinental. Tadqiqot davomida o'rtacha yillik yog'ingarchilik 337 mm, o'rtacha yillik harorat 13,8°C edi. Gullash davri boshida o'rta qavatdan vegetativ organlar (poyaning shishgan qismi (fistular), poya va pedikellar) tekshirildi. Tabiiy yashash joylarida va introduksiya sharoitida morfologik tavsif va fenologik kuzatishlar olib borildi.

2-rasm. *Allium praemixtum* Vved

Allium pskemense tosh va toshloq joylarda yoriqlarda o'sadi (Vvedenskiy, 1935, 1941). 1905 yilda B. Fedchen-ko tomonidan tasvirlangan. Turi: O'zbekiston, Pskem qishloq yaqinidagi Pskem daryosi vodiysi, 09.08.1897). G'arbiy Tyan-Shanga endemik (Sennikov va boshqalar, 2016). *Allium pskemense* keng tarqalgan bo'laklarga ega bo'lgan respublika uchun noyob tur sifatida O'zbekiston Qizil

kitobiga kiritilgan (Xasanov, 2019). A. pske-mense asosan forb jamoalarida uchraydi. maqomi A. o'rganilayotgan hududlarda pskemens turlicha bo'lib, orfografiya, abiotik va antropogen omillarga yuqori darajada bog'liq. Bu odatiy petrofitdir. Biroq, shunga qaramay, u nam shimoliy va shimoli-sharqiy yon bag'irlarida kichik guruhlarda o'sadi. A. pskemense qurg'oqchilik va muzlash

sharoitlariga chidamliligi, tuproq sharoitiga yuqori darajada moslashishi va kasalliklarga chidamliligi bilan ajralib

turadi. Biroq, bu piyozning urug'lari ko'pincha zararkunandalar bilan zararlanadi (Pratov va Yuldashev, 2009).

3-rasm. *Allium pskemense* B. Fedtsch.

Allium komarowii 2-4 sm, poyasining balandligi 30-50 sm Barglari, shu jumladan, bir yoki ikkita, kengligi 4-8 sm, keng

lansolat yoki cho'zinchoq, o'tkir, chekka bo'ylab deyarli silliq, poyadan ancha qisqaroq.

4-rasm. *Allium komarowii*.

References:

1. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.
2. Алексеева К.Л., Иванова М.И., Кашлева А.И. Ржавчина многолетних луков. *Allium pskemense* В. Fedtsch. Овощи России. 2016. – №2 (31). – С.86-89. <https://doi.org/10.18619/2072-9146-2016-2-86-89>.
3. Иванова М.И., Кашлева А.И. Интродукция луков многолетних пищевого направления в условиях Московской области. В сборнике: Селекция, семеноводство и сорто-вая агротехника овощных, бахчевых и цветочных культур. Сборник научных трудов по материалам Международной научно-практической конференции, посвященной VII Квасниковским чтениям. 2016. – С.128-132
4. Fritsch R.M. 2009. New *Allium*(*Alliaceae*) species from Tajikistan, Kyrgyzstan, and Uzbekistan. *Botanische Jahrbücher für Systematik* 127: 459–471.
5. Fritsch R.M., Friesen N. 2002. Evolution, domestication and taxonomy. In: Rabinowitch H.D., Currah L. eds. *Allium crop science: recent advances*. Wallingford, UK: CABI Publishing, 5–30.
6. Khassanov, F.O. and Rakhimova, N. (2016) *Red Book of the Republic of Uzbekistan*. Chinor ENK, Tashkent, 206. (In Russian)